

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Klavdija Mrak

Šola kot posrednik »prave« zgodovine

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Klavdija Mrak

Mentor: izr. prof. dr. Andrej A. Lukšič

Šola kot posrednik »prave« zgodovine

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Zahvaljujem se mentorju,izr. prof. dr. Andreju Lukšiču, za strokovno pomoč in trud.

Zahvala gre mami, očetu in tebi Dean, za neizmerno pomoč in podporo v času študija.

Končno se zahvaljujem moji sestri Barbari, ki je na vsakem koraku verjela vame.

Šola kot posrednik »prave« zgodovine

V diplomskem delu opisujem različne interpretacije zgodenega. Vsaka generacija na svoj način interpretira zgodovino, zato je naivno verjeti, da lahko končni niz zgodovinskih podatkov interpretiramo na en sam način. Vsak posameznik se z zgodovino sreča v osnovni šoli, ko je v obdobju primarne socializacije, takrat pa se polagajo temelji in konture osebnosti. Šola bi morala otroku posredovati »objektivno« znanje, tudi zgodovino, vendar pouk zgodovine pri oblikovanju zgodovinske zavesti igra pomembno vlogo in je zato velikokrat pod vplivom politike, ki diktira, kaj naj bi se v šoli poučevalo, oziroma kaj ustreza njeni ideološki usmerjenosti. Pomembnost šole in njen vpliv sta predvsem v tem, da ne obstaja noben drug ideološki aparat, ki bi lahko za toliko let – pet do šest dni v tednu po osem ur na dan – prisilil vse otroke kapitalistične družbene formacije k obvezni udeležbi. To domnevno »učenje« oziroma priučevanje spretnosti, ki je ovito v množično vtepanje ideologije vladajočega razreda, v veliki meri reproducira produkcijska razmerja kapitalistične družbene formacije.

Ključne besede: *interpretacije, zgodovina, politična socializacija, ideološki aparati države, ideologija.*

School as mediator of »true« history

Different interpretations of what has occurred are presented in bachelor's degree. Each new generation interprets history in its own way therefore it is naive belief that final string of historical data can be interpreted in only one way. At first each individual get to know about history through primary school in primary socialization period. By then original personality foundation and contours are placed. School as education institution should mediate "objective" knowledge to children, including history, but history lessons are playing vital role in developing historical perception and as a result are frequently influenced by politics, which dictates, what kind of knowledge should be thought in schools respectively what suits its ideological orientation. School's significance and influence is showing mainly in that, that there is no other ideological apparatus, which could in many years – five to six days in week, eight hours per day – force all children in capitalistic society formation to compulsory participation. That suppositional "learning" or accustomed skills, which are wrapped in mass instillation of ruling class ideology, to a high degree reproduce production proportions of capitalistic society formation.

Key words: *interpretations, history, political socialization, ideological state apparatus, ideology*

Kazalo

1 UVOD.....	6
1. 1 Raziskovalna vprašanja	6
1. 2 Metodologija	6
1. 3 Struktura naloge.....	6
2 RAZLIČNE INTERPRETACIJE ZGODENEGA SKOZI KARLA POPPRA	8
3 SOCIALIZACIJA IN ŠOLA	11
3. 1 Politična socializacija	11
3. 2 Politični socializatorji.....	13
3. 2. 1 Družina	14
3. 2. 2 Skupine vrstnikov	14
3. 2. 3 Verske organizacije	14
3. 2. 4 Šola.....	15
3. 3 Vsebina politične socializacije	17
4. ALTHUSSERJEVA OPREDELITEV IDEOLOGIJE	18
4. 1 Opredelitev ideologije.....	18
4. 1. 1 Ideologija nima zgodovine	18
4. 1. 2 Ideologija je predstava imaginarnega razmerja med individui in njihovimi realnimi eksistenčnimi pogoji	18
4. 1. 3 Ideologija ima materialno existenco	19
4. 1. 4 Ideologija interpelira individuum v subjekte.....	19
4. 5 Althusserjevo razumevanje pomena ideologije.....	20
4. 6 Ideološki aparati države	21
5 »PRAVA« INTERPRETACIJA ZGODENEGA V ŠOLSKE PRAKSI – PRIKAZ ANALIZE UČBENIKOV	25
6 SKLEP.....	30
7 LITERATURA	32

1 UVOD

V svoji diplomski nalogi se bom osredotočila na različne interpretacije zgodenega in bom na podlagi analize učbenikov za zgodovino poskušala dokazati katera interpretacija se je uveljavila v štirih različnih zgodovinskih obdobjih. Svojo analizo bom naredila na podlagi članka iz Sodobne pedagogike, katerega avtor je Matija Zorn, z naslovom Ideološke in vsebinske spremembe v učbenikih zgodovine. Avtor opisuje štiri obdobja in sicer: drugo polovico 19. stoletja (Avstro-Ogrska), Kraljevina Jugoslavija, obdobje SFRJ in obdobje po osamosvojitvi Slovenije. Na podlagi tega članka bom v sklepu podala zaključne misli, ki bodo v povezavi s prejšnjimi poglavji, natančen potek diplomske naloge pa opisala v strukturi. Poskušala bom tudi zajeti vsa raziskovalna vprašanja, ki si jih bom postavila na začetku.

1. 1 Raziskovalna vprašanja

Raziskovalno vprašanje mi bo v diplomski nalogi kot vodilo, na katerega se bom nanašala in ki mi bo pomagalo da potrdim ali ovržem tezo.

- a) objektivna interpretacija zgodovine ne obstaja, so samo različne interpretacije zgodenega
- b) šola kot ideološki aparat države dobi svojo glavno moč z razvojem kapitalizma
- c) Politična socializacija skozi šolo se izvaja tudi skozi različne interpretacije zgodenega

1. 2 Metodologija

Diplomsko delo se deli na 4 sklope, ki se tematsko navezujejo eden na drugega. Pred začetkom pisanja diplomskega dela sem uporabila metodo zbiranja literature. V večini bom uporabljala metodo analize sekundarnih virov.

Diplomsko delo bom zaključila z metodo sinteze, s katero bom poskušala izpeljati logične zaključke.

1. 3 Struktura naloge

V prvem poglavju bom podala glavne razloge zakaj nastajajo različne interpretacije zgodenega. Koncept interpretacij bom povzela po Karlu Poppru in poskušala povedati, da

»objektivna« interpretacija zgodnega, ki bi popolnoma ustrezala dejstvom, ne obstaja. Obstaja pa množica interpretacij izmed katerih ima vsaka generacija pravico, da izbere in interpretira na sebi lasten način.

Drugo poglavje bom namenila procesu socializacije in politične socializacije ter političnim socializatorjem, vse te pojme pa bom povezala s ključnim pojmom – šolo, ki pomembno vpliva na oblikovanje človeka kot politične osebnosti.

V tretjem poglavju bom opredelila koncept ideologije po Althusserju in njegove štiri teze o ideologiji. Izpostavljeni bodo ideološki aparati države, ki so ključnega pomena v tem poglavju.

V zadnjem poglavju bom predstavila »pravo« interpretacijo zgodnega v šolski praksi, na primeru prikaza analize učbenikov zgodovine. Vse ugotovitve pa bom zapisala in sintetizirala v sklepu.

2 RAZLIČNE INTERPRETACIJE ZGODENEGA SKOZI KARLA POPPRA

Zgodovina se razlikuje od naravoslovnih znanosti in tudi znanstvena metoda je drugačna. Znanost naj bi bila objektivna. Karl Popper (1992, 125) pravi, da znanost ni samo »korporus dejstev«, ampak je tudi zbiranje podatkov in je zato odvisna od interesov tistih, ki to počnejo, odvisna je od izhodišča. Temelj znanstvene metode je znanstvena teorija; iz kopice dejstev in iz neskončne raznovrstnosti vidikov dejstev izbiramo tista dejstva in vidike, ki so pomembni zato, ker so povezani z bolj ali manj vnaprej zamišljeno znanstveno teorijo. Splošno je res, da izbiramo samo tista dejstva, ki so povezana z vnaprej mišljeno teorijo, vendar ni res, da izbiramo samo dejstva, ki teorijo potrjujejo. Znanstveniki stremijo predvsem k temu, da teorijo ovržejo, s tem pa jo tudi testirajo, da ne bi imela razpok. Iščejo torej dejstva, da bi teorijo ovrgli, vendar jo ob neuspešnih rezultatih le potrdijo s tem pričajo v njeno korist. Ta možnost zavrnitve pa le potrjuje znanstveni značaj teorije. Kljub temu, pa so znanstveni zapisi visoko selektivni in so vedno odvisni od teorij. Znanstveni opis je odvisen od naših izhodišč, ki so povezani z našo teorijo, ki jo želimo preveriti. Glaven razlog za selektivnost opisov pa je v neskončnem številu in raznovrstnosti možnih vidikov dejstev v našem svetu. Na razpolago imamo končno število končnih nizov besed, da opisujemo kolikor nas je volja, vendar bo naš opis vedno nepopoln, to pa dokazuje, da se je nemogoče izogniti selektivnemu izhodišču. To pa je tudi povsem nezaželeno, saj s tem ne bi dobili bolj »objektivnega« opisa, ampak le kup popolnoma nepovezanih izjav. Neko izhodišče je torej nujno in se mu niti v znanosti niti v zgodovini ne moremo izogniti.

Do tu sta si zgodovina in naravoslovne znanosti podobni, če pa začnemo primerjati *izhodišča*, pa bomo našli velike razlike. Npr. v fiziki je »izhodišče« rezultat fizikalne teorije in ga lahko preverimo z iskanjem novih dejstev, pri zgodovini pa je stvar drugačna. Teorijo pri naravoslovnih znanostih naprej uporabimo za pojasnjevanje specifičnih dogodkov, kasneje pa za pojasnjevanje le-teh. Teorijo nato preverjamo s pomočjo primerjanja dogodkov, ki smo jih napovedali in s tistimi, ki jih trenutno opazujemo, s tem pa nam naša analiza pokaže kako jo lahko testiramo. Od vsega tega pa je na koncu odvisno ali teorijo uporabljamo za namene pojasnjevanja, napovedovanja ali preverjanja. To so tako imenovane teoretične ali posploševalne znanosti, ki so zainteresirane za preverjanje univerzalnih zakonov in hipotez ter za napovedovanje določenih dogodkov (prav tam, 127–130).

V nasprotju s posploševalnimi znanostmi pa so tiste, ki jih zanima pojasnjevanje specifičnih dogodkov in jih imenujemo zgodovinske znanosti. Zgodovinske znanosti torej zanimajo posebni dogodki, ne pa univerzalni zgodovinski zakoni, saj zgodovinskih zakonov ni oziroma ne morejo biti. Področje naravoslovnih znanosti je posploševanje, ki je drugačno interesno območje od interesov zgodovine, ki obsegajo področje pojasnjevanja določenih dogodkov in njihovih vzročnih zvez. Tisti, ki se torej zanimajo za zakone, se morajo obrniti k posploševalnim znanostim in ne k zgodovini, ki pojasnjuje. Pri zgodovini smo tudi mnogo bolj soočeni s problemi »neskončnega predmeta«. Zgodovina nima poenotitvenih teorij ali trivialnih zakonov, katere bi lahko uporabljala za neko logično konstrukcijo, saj bi bili zakoni irelevantni in ne bi vnesli nobenega reda (prav tam, 130).

Univerzalni zakoni, ki jih uporablja zgodovinsko pojasnjevanje, ne ponujajo selektivnega in poenotitvenega načela oziroma ne dajejo »izhodišča« za zgodovino. O izhodišču bi lahko govorili samo v primeru, če bi omejili zgodovino na zgodovino nečesa¹, vendar še to v zelo omejenem pomenu. Če torej v zgodovini ne obstajajo neki univerzalni zakoni ali teorije, pa vseeno lahko rečemo, da obstajajo »kvazi-teorije«, ki pa se bistveno razlikujejo od znanstvenih. Razlog, ki nam onemogoča oblikovanje univerzalnih teorij je v tem, da so dejstva, ki jih imamo na razpolago močno omejena in jih ne moremo ponoviti ali uporabiti po lastni volji. Tudi »vir« zgodovine zabeležijo samo zanimiva dejstva, ki pa po navadi ustrezajo vnaprej zamišljeni teoriji. To pa nam onemogoča, da bi kakršnokoli teorijo testirali, zato smo jih v nasprotju z znanstvenimi teorijami poimenovali *splošne interpretacije* (prav tam, 131–132).

Za zgodovino so neko izhodišče torej interpretacije, ki se jim ni mogoče izogniti (niti pri znanstvenih teorijah), po drugi strani pa ni mogoče preverjati teorij, zato jim le redko lahko zagotovimo znanstveni značaj. Obstaja množstvo interpretacij z istimi dejstvi, kar pa pomeni, da je zelo malo možnosti, da bi pridobili takšna dejstva, ki bi lahko imela tako vlogo, kot jo imajo odločilni eksperimenti v fiziki. Tudi zgodovinarji pogosto mislijo, da je njihova interpretacija najbolj »objektivna« in popolnoma ustreza dejstvu. Zato bi bilo naivno verjeti, da lahko nek končni niz zgodovinskih podatkov interpretiramo na en sam način (prav tam, 132).

¹ Takšni primeri so npr. politike moči, ekonomskih odnosov, tehnologije ali matematike.

Vsaka generacija ima svoje lastne težave, s tem pa lastne interese in izhodišča, zato ima tudi pravico, da na sebi lasten način reinterpreтира zgodovino, ki se dopolnjuje s tistimi, ki so jih izoblikovale prejšnje generacije. Nenehno ukvarjanje s preteklostjo govori o tem, da je v našem interesu, da se naučimo česa o naših lastnih problemih in sanjarimo o neuresničljivi ideji objektivnosti, medtem ko zgodovinske probleme predstavljamo in pojasnujemo z lastnega izhodišča. Nihče torej ne more predstaviti dejstva, kot so se dejansko zgodila, lahko pa se poskuša kritično izogniti nezavedni in nekritični pristranskosti v predstavitvi dejstev (prav tam, 133–134).

3 SOCIALIZACIJA IN ŠOLA

Vsak posameznik se z zgodovino sreča v osnovni šoli. Šola naj bi bila tista institucija, ki bi morala otroku posredovati »objektivno« znanje, tudi zgodovino. Takrat je otrok v socializacijskem procesu, v obdobju primarne socializacije, ki je najintenzivnejše, pouk zgodovine pa pri oblikovanju zgodovinske zavesti igra pomembno vlogo.

Socializacijski proces lahko razdelimo ne več faz oziroma različnih obdobj. Faze pa so si med seboj različne in tudi učinkovitost ter trajnost socializacijske vsebine in pritiska nista v vseh obdobjih enaka. Če torej govorimo o ločevanju na obdobja, lahko socializacijo v grobem razdelimo na primarno in sekundarno. Če bi želeli biti natančnejši, lahko govorimo tudi o terciarni² socializaciji, ki sledi sekundarni. Posebna veja je resocializacija³ (Južnič 1989, 49). Jasne ločnice med temi obdobji ne moremo potegniti, saj faze procesa niso določene oziroma je zelo težko določiti mejo kje se ena faza konča in začne druga.

Primarna socializacija se začne že v zgodnjih otroških letih in je obdobje otrokove popolne nesamostojnosti in odvisnosti. Temu obdobju je potrebno nameniti posebno pozornost, saj se prav v tem obdobju polagajo temelji in konture osebnosti. Poznejša obdobja le dograjujejo, dozidavajo in nadzidavajo »temelje«, ki jih primarna socializacija vzpostavi (prav tam, 50).

3. 1 Politična socializacija

Ker nas zanima predvsem vpliv primarne socializacije na oblikovanje politične kulture, se osredotočamo samo na en del socializacije, na politično socializacijo, ki je pomemben del socializacijskega in inkulturacijskega procesa. Južnič (1989, 79–80) politično socializacijo opredeljuje kot »usklajevanje posameznika s politično vsebino njegove družbe«. Ta definicija velja v širšem pomenu politične socializacije. Usklajevanje poteka vsaj na dva načina in sicer 1) politična socializacija se lahko pri posamezniku oblikuje v popolnoma »nepolitičnih« okoliščinah v vseh fazah socializacijskega procesa, predvsem pa v primarni socializaciji in 2)

² Terciarna socializacija zajema obdobje v pripravah na poklicno dejavnost, ko posameznik vstopi v čas produktivnega dela in se uskladi s svojim delovnim okoljem, poklicem, z družbenimi vlogami itd.

³ Resocializacija na eni strani pomeni potrebo po dodatnem usklajevanju, na drugi strani pa je proces, v katerem človek samega sebe »preoblikuje« iz različnih razlogov in zaradi različnih okoliščin.

pomembno je izkustvo posameznika v konkretnem političnem procesu, s tem pa tudi implicitno politično učenje, ki je lahko različno posredovano. V najširšem pomenu pa bi lahko poudarili, da v tem usklajevanju posameznika z vsebino družbe nastaja politična kultura. Seveda obstajajo še druge opredelitve politične socializacije različnih avtorjev. Razumevanje oziroma sprejemanje in dojemanje politične socializacije pa bistveno prispeva in vpliva k razumevanju političnih sistemov.

V ožjem pomenu besede pa govorimo takrat, ko gre za namerno in zavestno posredovanje političnega v skladu s konkretnim političnim sistemom. Poteka na več načinov. Vlogo v političnem učenju lahko imajo na eni strani politični socializatorji, lahko pa je učenje tudi načrtno ali različno nasilno vcepljanje političnih usmeritev. V drugem primeru lahko govorimo o ideologizaciji ali pa celo o indoktrinaciji, ki je pravzaprav najskrajnejša oblika politične socializacije. S tem dela političen sistem trden in ga reproducira v nespremenjeni obliki (prav tam, 81–82).

Za popolnejše razumevanje lahko proces politične socializacije razdelimo tudi na objektivno in subjektivno. Razlikujemo kar je »objektivno dano« in »subjektivno določeno«. Prvo, ki je objektivno⁴, so okoliščine, ki so zgodovinsko oblikovane, družbena danost, v kateri se posameznik socializira, subjektivno pa je posameznikova »predispozicija« (prav tam, 82–83).

Tudi Berger in Luckmann (1988, 121) pravita, da družba obstaja na način objektivne in subjektivne realnosti, živeti v družbi pa pomeni sodelovati v njeni dialektiki. Oba vidika pa lahko prideta do veljave, če razumemo družbo kot nenehen dialektičen proces eksternalizacije, objektivizacije in internalizacije. Naprej razlagata, da se posameznik ne rodi kot član družbe, ampak se rodi s predispozicijo družbenosti in član družbe šele postane. Obstaja neko časovno zaporedje v posameznikovem življenju, v katerem začne sodelovati v družbeni dialektiki.

Politična socializacija priteka skozi tri kanale in vpliva na potek in njene učinke. Za našo raziskavo je pri razumevanju in razlagi politične socializacije ključnega pomena razvoj otrok. To obdobje je najpomembnejše, saj so otroci takrat najbolj dovzetni za učenje, kot pa v obdobju človekove zrelosti. Obstajajo pa tudi drugi razlogi, zakaj pri proučevanju in vplivu politične socializacije dajemo prednost otrokom. 1) Obdobje primarne socializacije je najdaljše in najbolj intenzivno, ko otrok sprejema najrazličnejše vplive iz okolja, med

⁴ V nadaljevanju bomo videli, da okoliščine, ki so zgodovinsko oblikovane, niso objektivne.

drugimi tudi politične, in vplivajo na politično vedenje odraslega človeka. Ta osebna struktura, ki je bila oblikovana v otroštvu nas kasneje spremlja skozi vse življenje, saj če trdimo, da to ni res, lahko ovržemo vse domneve o socializaciji in inkulturaciji in tudi pomen, ki ga ima preučevanje otrok. 2) drugi razlog se navezuje na to, kako posameznik pridobi takšno politično zrelost, da se poveže s političnim sistemom. To naj bi bilo odvisno, kako se otrok nauči nekaterih stališč in vzorcev vedenja, manj pa je pomembno česa se otrok nauči. 3) tretji razlog je v tem, kako dojemajo posamezniki normativno v politiki dane družbe. Pozornost je tukaj usmerjena predvsem tistim otrokovim predstavam političnega sistema, ki so neposredno ali posredno vgrajene v njegovo zavest. Ali če pojasnimo drugače, odrasli otrokom na različne načine posredujejo, dostikrat idealizirano podobo političnega življenja in pogosto prikrivajo dejstva, za katere sami menijo, da niso najboljša. Iz tega bi lahko izpeljali, da raje otrokom prikazujejo dobre strani življenja, kot slabe, to pa ne izključuje politike in političnega. Za primer bi lahko dali primer iz pravljичnega sveta, ko dobra vila zmaguje nad zlo čarovnico, to pa je prisposoda, ki lahko implicitno velja tudi v politiki (Južnič 1989, 87–88). Te prisposode se otrok večinoma ne zaveda, vendar vpliva na kasnejše oblikovanje politike in političnega.

Šolska zgodovina pa se že od nekdaj ukvarja predvsem s politiko in ima na različne načine opraviti z državami, kar kaže na to,

da je glavni cilj pouka zgodovine vzgoja v političnem smislu. Funkcija šolske zgodovine se skozi različna obdobja ni v ničemer bistveno spremenila. Vzpodbuja naklonjenost do države, oblasti, vzpodbuja patriotizem in domovinska čustva. Šolski aparat je državna institucija, ki tudi danes uči le takšno »zgodovino«, ki je za državo oziroma predstavnike oblasti ideološko prečiščena. Informacije, ki po mnenju selekcije ustrezajo in so primerne za šolsko zgodovino v učbenikih, niso zgolj del, ki je kot takšen izbran iz celote histografskega materiala, temveč so še dodatno »obdelane«. Treba je upoštevati, da so te informacije namenjene mladini, ki sicer pravljicam ne verjame več, nima pa še v zadostni meri oblikovanega kritičnega stališča do sprejemanja informacij. Oblika in struktura informacij morata ustrezati omenjenim kriterijem (Rozman 1989, 1243).

3. 2 Politični socializatorji

Politični socializatorji opravljajo pomembne družbene dejavnosti in so eksplicitno vpleteni v socializacijski proces. Politični socializatorji posamezniku posredujejo politično vsebino konkretne zgodovinske družbe zelo selektivno. Ker so politični socializatorji ustanove, so

deležni ustreznega položaja v družbi ali družbeni strukturi, ki omogoča vpliv na druge. Nadalje izhaja iz dejstva, da so razredno opredeljeni in s tem določeni, prav tako kot družba. Tudi kot posamezniki so »ujetniki« političnih opredelitev, ki so se uveljavile v procesu njihove socializacije. Če so politični socializatorji že prej omenjene ustanove, pa so družbene ustanove in torej odsevajo konkretno družbeno stvarnost (Južnič 1989, 115).

Moderna družba je torej izoblikovala številne politične socializatorje. Poleg šole, ki bo v naši obravnavi najpomembnejši socializator, pa so za socializacijski proces pomembni tudi drugi politični socializatorji (prav tam, 115).

3. 2. 1 Družina

Eden izmed najpomembnejših dejavnikov primarne socializacije je gotovo **družina**. Pomen družinske socializacije je večji v družbah, kjer družina ostaja temeljna družbena celica. Kjer pa je otroško varstvo razvito in učinkovito pa lahko ugotavljamo, da v moderni družbi družina že zelo zgodaj izgublja funkcijo političnega socializatorja. Družina ima tudi vlogo oblikovalca in utemeljitelja odnosa do oblasti, vendar je to značilno predvsem za tradicionalne družine (avtoritarne družine) (Južnič 1989, 117–119). Vzgojna moč pa je tem večja, čim bolj se družinske in šolske vrednote pokrivajo in dopolnjujejo med seboj (Bergant 1989, 1234).

3. 2. 2 Skupine vrstnikov

Med posebno učinkovite dejavnike socializacije je potrebno vse bolj uvrščati **skupine vrstnikov**. Največji učinek in harmonično delovanje imajo skupine vrstnikov takrat, če imajo člani skupine enak ali podoben družbeni položaj, če sodijo v isti razred ali celo sloj in po tej poti lahko izpričujejo skupen interes. Skupina vrstnikov bo pomemben političen socializator tudi takrat, če je politika nasploh za skupino pomembna zadeva (veliko vlogo imajo »skupni politični vložki«). Tudi negativno stališče do politike je politično stališče (Južnič 1989, 123–128).

3. 2. 3 Verske organizacije

Zgodovinsko gledano je bila cerkev koncentracija političnosocializacijskih vlog. Ko se je uveljavljal kapitalizem, se je vztrajno borila za svoj monopol v socializaciji in predvsem za obvladovanje izobraževalnega, ne samo vzgojnega sistema. Poleg družine je bila cerkev včasih v njenem smislu edina ustanova, h kateri je sodila pravica in dolžnost moralne vzgoje mladine. Politično socializacijo kot monopol cerkve je prekinil boj za laično državo oziroma

ločitev cerkve od države. Razsvetljenstvo je bistvo videlo v razumu človeka, ki mu pravimo racionalizem. Napredek tehnike je dal še dodatno moč racionalnemu redu, ki je bil protireligiozno usmerjen (Južnič 1989, 128).

3. 2. 4 Šola

»Eno najpomembnejših skupin generacijskih izkustev mladih vseh slojev in razredov sodobnih industrijskih družb je šolanje. Šolanje je proces, ki ga izvajajo posebne šolske institucije« (Ule 1988, 31).

Številni raziskovalci poudarjajo, da ima šola izjemen pomen v politični socializaciji, še večji pomen pa v oblikovanju politične kulture. Kjer se izobrazbi pripisuje večja vrednost, bodo že s tem posameznike lahko učinkovito navdušili za šolanje in šola bo postala učinkovitejši socializator (Južnič 1989, 136).

Najprej moramo pojasniti razliko med šolanjem in izobraževanjem. Šola je institucionalizirana in je državna ustanova, izobraževanje pa poteka celo življenje in z mnogimi socializacijskimi agenci, v katerem pa ima šola še vedno središčno vlogo (Južnič 1989, 136). Izobraževanje je torej za šolo primarno, saj šola, ki ne izobražuje, ni šola (Kodelja 1995, 125).

Šola po Južniku (1989, 136) nima samo izobraževalne vloge, pripišemo ji lahko tri pozicije:

- a) Deluje z vsebino podajanja gradiva (posredovanje znanja), na različne načine razporejenega in doziranega;

Učni načrt je striktno nadzorovan in tudi učni programi, kljub temu pa ni možno nadzorovati možnega »uhajanja« iz teh okvirov, ki jih predpisuje država, vse to pa izvajajo učitelji. Nadzor je odvisen od političnega sistema države.

- b) Z uveljavljanjem posebnega »načina življenja« tistih, ki so v njenem sistemu;

Vstop v proces šolanja nam določa okvire pravil, norm, skratka, stopamo v sistem vedenja, ki ga določa posebna regulativa. Šole imajo tudi različne atmosfere, pomemben pa je tudi ugled šole, saj lahko posameznika zaznamuje za celo življenje, njegov status in vloge.

- c) Z utemeljevanjem družbenih in političnih odnosov;

Na nek način bi lahko rekli, da je šola majhen mikro družbeni in politični sistem, v katerem se uveljavljajo tako medčloveški odnosi, kot tudi posredujejo temeljna načela politične organiziranosti širše družbe. Šola lahko posreduje tudi vsebine, ki jih imenujemo indoktrinacija in ideologizacija, kar pa zlasti velja za avtoritarne in diktatorske režime (Južnič 1989, 137).

Vse to dokazuje, je postala šola boleča točka politične socializacije v moderni družbi. To pa lahko razumemo na dva načina. Šola je po eni strani politični socializator, ki se ga s strani države ali konkretnega političnega sistema najlaže nadzira in usmerja, s tem pa si tudi zagotavlja obstoj in stabilnost. Po drugi strani pa je prav šola skupaj s pravico do izobrazbe in splošne šolske obveznosti bistveno spreminjala sisteme (prav tam, 137).

»Šolo lahko štejemo med temeljne oblikovalce strukture osebnosti. Obvezno šolanje, ki ga je uvedla moderna država, je potemtakem postalo izjemno pomembno v oblikovanju »političnega človeka«« (prav tam, 138).

Veliko je tudi **pričakovanj**, ki jih vstavljamo v šolski sistem.

»Menimo na tiste vloge, ki naj bi jih imela šola poleg posredovanja znanja, ki naj bi neko populacijo usposobilo za zahtevnejše vloge v proizvodnji in družbenem življenju. S podaljšanjem »priprave za delo«, kar je zahteval industrijski način dela, se šolanje podaljšuje in to podaljševanje je še posebno pomembno s preходом na tako imenovani informacijski način dela v naši sodobnosti« (Južnič 1989, 139).

Šolski sistem je z nastopom kapitalizma dobil prvenstveni namen usposobiti vsakogar za »neko delo«, torej olajšati vstop v produkcijski sistem. To je bilo izobraževanje za delo in v tem smislu ta parola ni izum naših nesrečnih šolskih reformatorjev v sedmi dekadi 20. stoletja. Temeljna naloga šole je potemtakem bila razvijati tiste lastnosti, ki so z vidika produkcijskega sistema nujne in želene, ter zavirati tiste oblike vedenja, ki si produkcijski sistem utegnile ogroziti. Zato tolika pozornost lenobi in pridnosti (Južnič 1989, 139).

Tudi vloga učiteljev je zelo pomembna, posebej na nižjih stopnjah šolanja, saj je nekakšen vzor učencem, in pa tudi prva »politična avtoriteta«, ki je otroku postavljena in se mu učitelj z njo predstavi. Otrok s tem pridobi daljnosežne in neizbrisne predstave o avtoritetah nasploh. Učitelj je torej tisti agent politične socializacije, ki učinkovito širi politične vrednote, ne glede na to, ali hoče biti »političen« ali ne. V preteklosti je bil učitelj edini dostopni vir znanja, danes pa ga vse bolj zamenjuje informacijska družba in dostopni viri, ki se vsiljujejo (prav

tam, 143). Učitelji se na nek način odrečejo svoje vloge kot učitelji in se podajo na področje, kjer imajo drugi mediji zaradi svoje barvitosti, daljnosežnosti, večje ažurnosti in globalnosti pred njimi nesporno prednost, saj so hitrejši, zanimivejši in ponujajo več spektakularnih informacij (Simonič 2004, 199).

3. 3 Vsebina politične socializacije

Vsebina politične socializacije je lahko eksplicitna in implicitna. Ločimo:

- Orientacije (zbir stališč, mnenj, vrednot, predispozicij ali vnaprejšnjih nagnjenj, glede politične aktivnosti ali neaktivnosti)
- Lojalnost (državljska zavest); različne skupinske lojalnosti- razredna, poklicna, do »ustanove«(verske organizacije), politične stranke...
- Interiorizacija (ponotranjenje, vključitev) ali odnos do legitimnosti političnih ustanov, avtoritete, oblasti.
- Navajanje na vloge (navezuje in vključuje jo že prva vsebina) ki jih bodo posamezniki imeli v politiki (Južnič 1989, 101–102).

4. ALTHUSSERJEVA OPREDELITEV IDEOLOGIJE

4. 1 Opredelitev ideologije

Althusser (1980, 317) opredeljuje ideologijo kot »sistem (ki ima svojo lastno logiko in strogost) predstav (podob, mitov, idej ali pojmov, pač odvisno od primera), ki obstoji v neki družbi in igra v njej neko zgodovinsko vlogo«. V nadaljevanju ugotavlja, da je ideologija globoko nezavedna, vendar kljub nezavednemu zadeva zavest ljudi. Sistem predstav, podob, mitov se vsiljujejo večini ljudi kot strukture, ne da bi šle skozi njihovo zavest. Marx (prav tam, 319) trdi, da preko ideologije, ki je nezavedna, ljudje pridejo do »zavesti«. Ljudje živijo svojo ideologijo kot predmet svojega sveta, preko ideologije pa doživljajo svoj svet, vendar se ne zavedajo da gre za ideologijo. Ko so ljudje vpeti v ideologijo se zavejo svojega mesta v svetu in zgodovini in se preko ideološkega nezavedanja ta doživetja nekako preoblikujejo v novo obliko, v »zavest«.

V nadaljevanju podajam kratek pregled tez, ki jih je Louis Althusser leta 1977 razvil v svojem eseju Ideologija in ideološki aparati države.

4. 1. 1 Ideologija nima zgodovine

Althusser (1980, 63) se v prvi tezi postavi na obe poziciji zgodovine in sicer, na eni strani, da ideologije imajo svojo zgodovino⁵, na drugi strani pa hkrati trdi, da ideologije nasploh nimajo zgodovine⁶. Zanj je značilno, da ima takšno strukturo in da deluje tako, da je nezgodovinska realiteta oziroma vsezgodovinska in da je ta struktura v isti, nespremenjeni obliki navzoča v celotni zgodovini, v smislu razrednega boja ali zgodovine razrednih družb.

Da ideologija nima zgodovine Althusser nadalje poveže s Freudovim stališčem, da je nezavedno večno in izpelje tezo, da je ideologija večna, kakor je večno nezavedno (prav tam, 65).

4. 1. 2 Ideologija je predstava imaginarnega razmerja med individui in njihovimi realnimi eksistenčnimi pogoji

Množica ideologij (moralna, religiozna, politična itd.) niso nič drugega kot svetovni nazori. Ti svetovni nazori pa so v veliki meri imaginarni, razen če ne živimo, kot da je ena izmed teh ideologij resnica (Bog, Dolžnost, Pravica itd.). Svetovni nazori torej ne ustrezajo realnosti, so

⁵ V zadnji instanci jo določa razredni boj.

⁶ Njena zgodovina je zunaj nje.

iluzija in aludirajo na realnost. Če jih interpretiramo, pa dobimo pod njihovo imaginarno predstavo sveta samo realnost tega sveta (ideologija = iluzija). Vse interpretacije potemtakem dobesedno razumejo tezo, ki jo predpostavljajo in na katero se postavljajo. To je tista teza, ki pravi, kar odseva v imaginarni predstavi sveta, ki jo je najti v ideologiji, da so to tisti eksistenčni pogoji ljudi, torej njihov realni svet (Althusser 1980, 65).

Althusser (1980, 67) povzame nekako tako: »ljudje si v ideologiji ne predstavljajo svojih realnih eksistenčnih pogojev, svojega realnega sveta, v ideologiji je predvsem predstavljeno njihovo razmerje do teh eksistenčnih pogojev«.

4. 1. 3 Ideologija ima materialno eksistenco

Kot dopolnitev druge teze Althusser razvije tretjo in pravi, da ideje ali druge predstave nimajo duhovne eksistence, temveč materialno. Individuum, ki veruje v Boga, Dolžnost, Pravico itd., privzame takšno ali drugačno praktično vedenje in se udeležuje urejenih praks, praks ideološkega aparata. Odvisno od narave ideološkega aparata bo individuum prilagodil svoja verovanja, obnašanja in se podrejal kot velevajo pravila oziroma pravila v določeni situaciji (npr. molitev v cerkvi). Na tej stopnji pa pri ritualih prihaja do predelave idej v prakse. Ideje so materialna dejanja vključena v materialno prakso, ki jih urejajo materialni rituali, te pa določa materialni ideološki aparat (iz njega izvirajo ideje subjekta). Ideje se pretvorijo v prakso in rituale. Če povežemo vse skupaj so ideje potrebne za izvajanje praks, njihova eksistenca je vpisana v dejanjih praks in ritualih, v zadnji instanci pa jih opredeljujejo ideološki aparati države (Althusser 1980, 68–71).

4. 1. 4 Ideologija interpelira individuume v subjekte

Cilj ideologije je mogoče doseči samo preko subjekta, prek kategorije subjekta in njegovega delovanja. Subjekt je konstitutivna kategorija vsake ideologije, vendar samo v kolikor je funkcija sleherne ideologije, da konkretne individue konstituira kot subjekte. Vsi smo vselej že subjekti in se nenehno udeležujemo ritualov ideološkega prepoznanja. To prepoznanje pa nam daje zavest o neprestani praksi ideološkega prepoznanja. Ideologija pretvarja individuume v subjekte, ta pa jih preko operacije, ki je v našem primeru interpelacija in naslavlja subjekt z npr. »Hej, ti tam!«. Ogovorjeni postane subjekt takrat, če se odzove na klic (Althusser 1980, 72–77).

4. 5 Althusserjevo razumevanje pomena ideologije

Družbena formacija mora za svoj obstoj reproducirati pogoje za svojo produkcijo, ki so produktivne sile in obstoječa produkcijska razmerja. Ti pogoji pa niso zadosti, reproducirati moramo tudi produktivne sile, namreč reprodukcijo delovne sile.

Reprodukcija delovne sile poteka zunaj podjetja. Delovni sili so dana materialna sredstva, s katerimi se reproducira, dana ji je torej mezda. Da se delovna sila lahko reproducira potrebuje mezdo, ki rekonstruira delovno silo meznega delavca. To v praksi pomeni, da si lahko mezdni delavec zagotovi bivališče, oblačila, hrano, itd. in skrbi za vzgojo in izobraževanje svojih otrok, s katerimi se reproducira kot delovna sila (Althusser 2000, 58–59).

Za reprodukcijo delovne sile pa niso zadosti samo materialni pogoji. Delovna sila mora biti tudi »kompetentna«, kar pomeni, da mora biti sposobna, da se jo uporabi v kompleksnem sistemu produkcijskega procesa (prav tam, 59).

V kapitalistični ureditvi se reprodukcijo usposobljenosti delovne sile zagotavlja zunaj produkcije in sicer s kapitalističnim šolskim sistemom in z drugimi instancami in institucijami. Šola je torej tista institucija, ki nas nauči »spretnosti«, hkrati pa tudi »pravil« lepega vedenja, to pa pomeni, da so tem pravilom ustreznega ravnanja, ki so določeni vsakemu posamezniku glede na položaj, ki jim je »usojen«, podrejeni tudi vsi dejavniki v delitvi dela: morale, državljanske zavesti oziroma direktno povedano, pravil pokorščine družbeno-tehnični delitvi dela. Šola nas nauči tudi pravil ureditve, ki jo vzdržuje razredno gospostvo (prav tam, 60).

Če naj to izrazimo z bolj znanstvenim jezikom, lahko rečemo, da je produkcija delovne sile ne zahteva samo reprodukcije njene usposobljenosti, pač pa hkrati tudi reprodukcijo njenega podrejanja pravilom veljavnega reda, se pravi, pri delavcih reprodukcijo podrejanja delovne sile vladajoči ideologiji, pri izvrševalcih izkoriščanja in represije pa zahteva reprodukcijo sposobnosti, da dobro obvladajo vladajočo ideologijo in tako tudi »z besedo« zagotavljajo dominacijo vladajočega razreda (Althusser 2000, 61).

Šola nas torej uči »spretnosti«, ki pa so podrejene vladajoči ideologiji oziroma obvladovanju njenega »prakticiranja«. Da ideologija doseže svoj namen, pa morajo biti vsi dejavniki produkcije »prežeti« z ideologijo, da lahko dodobra opravijo nalogo – nalogo izkoriščencev (proletarcev) ali izkoriščevalcev (kapitalistov) (Althusser 2000, 61).

4. 6 Ideološki aparati države

Če smo v prejšnjem poglavju govorili o politični socializaciji, jo moramo na tem mestu povezati z dominantno ideologijo. Ker si ta ideologija izgrajuje družbo po svoji podobi, si v ta namen prilašča tudi državo in njene »ideološke aparate«, predvsem zato, ker ji pomagajo kot sredstvo za privajanje družbe oziroma ljudi k političnemu in vedenjskemu konformizmu. Ker ideologija svojih vrednot ne more zaščititi s pravom, jih uveljavlja s politično socializacijo, politično kulturo, indoktrinacijo itd. (Pečar 1991, 290).

Althusser (2000, 69) je prvi, ki »marksistični« teoriji države doda *ideološke aparate države*. Na začetku najprej poudari razliko med (represivnim) aparatom države in ideološkim aparatom države. Pridevnik »represiven« v skrajni meji pomeni, da deluje s silo, »z ideološkimi aparati države pa mislimo neko določeno število realnosti, ki se neposrednemu opazovalcu kažejo kot posebne in specializirane institucije« (Althusser 2000, 70).

Med ideološke aparate države tako lahko štejemo: verski IAD, šolski IAD, družinski IAD, pravni IAD, itd. (prav tam, 70).

Med ideološkim aparatom države in (represivnim) aparatom obstajajo številne razlike in ena izmed njih je tudi ta, da (represivni) aparat sodi v *javno* sfero, ideološki aparati pa v *privatno*⁷ sfero. Odpira se vprašanje, kako lahko veljajo za ideološke aparate države institucije, ki v večini nimajo javnega statusa in so privatne institucije? (Althusser 2000, 71) Kako je torej možen ideološki nadzor nad privatno sfero? Gramsci (Althusser 2000, 71) poda odgovor in pravi, da se razločevanje med javni in privatnim lahko vrši samo v okvirih meščanskega prava in velja na področjih, kjer meščansko pravo uveljavlja svoja »pooblastila«. Področje države je izven teh »pooblastil«: v državi veljajo »pravila« vladajočega razreda, zato država ni niti javna niti privatna, ampak je pogoj za razločevanje med javnim in privatnim. Ni pomembno ali so institucije »državne« ali »privatne«, važno je le, kako delujejo, zato privatne institucije lahko popolnoma ustrezno »delujejo« kot ideološki aparati države.

Če nek ideološki aparat deluje pretežno z ideologijo, je ta ideologija v zadnji instanci podrejena vladajoči ideologiji, ki je ideologija »vladajočega razreda«. To pomeni, če ima »vladajoči razred« v rokah državno oblast ima na voljo tudi (represiven) aparat države. Lahko torej rečemo, da je v ideoloških aparati države dejaven isti razred prek katerega se realizira

⁷ V privatno sfero spadajo cerkev, stranke, sindikati, družine, nekatere šole, večina časopisov, kulturna podjetja itd.

vladajoča ideologija. Oba aparata s svojim sodelovanjem dobita moč in jo lažje krepita. »Vladajoči razred« ima v rokah (represiven) aparat, nobeden razred pa ne more trajno obdržati državne oblasti, ne da bi hkrati uveljavljal svojo hegemonijo nad ideološkimi aparati države in v njih. Ideološki aparati države niso nekaj, za kar v razrednem boju gre, ampak so tudi kraj, kjer ta boj poteka (Althusser 2000, 72–74).

Prva naloga represivnega aparata države je, da z nasiljem (fizičnim ali drugačnim) zagotovi politične pogoje za reprodukcijo produkcijskih razmerij (v enem segmentu reprodukcije). To, da deluje z represijo in reproducira samega sebe, pa pomeni tudi, da zagotavlja politične pogoje za delovanje ideoloških aparatov, ki pa so pod »ščitom« represivnega državnega aparata. Najpomembnejšo vlogo ima v vsem tem vladajoča ideologija, ideologija vladajočega razreda, ki ustvarja »harmonijo« med represivnimi in ideološkimi aparati države (prav tam, 76).

Zgoraj smo pojasnili razliko med ideološkim in (represivnim) aparatom države ter pomembnost medsebojnega prepletanja obeh. Ker pa nas zanimajo samo ideološki aparati države, pa se moramo na tem mestu vprašati, kolikšna je vloga ideoloških aparatov države in na čem temelji njihova pomembnost? Če rečemo drugače: čemu služijo ideološki aparati države, ki ne delujejo z represijo, ampak z ideologijo? Represija je na kratek rok lahko funkcionalnejša kot pa ideologija, vendar mislim da je moč ideologije v njenem prikritem delovanju, ki je lahko oziroma je, močnejši od vsakega represivnega aparata (prav tam, 75).

V tem delu lahko nadaljujemo vprašanje reprodukcije produkcijskih razmerij in jo navežemo na dejstvo, da jo omogoča to, da se v državnih aparatih, v (represivnem) aparatu države na eni strani in v ideoloških aparatih na drugi, izvršuje državna oblast. Če torej povzamemo najprej vse skupaj v treh točkah:

1. Ideološki aparati delujejo pretežno z ideologijo in zelo malo z represijo, (represivni) aparati pa v večini z represijo in manj z ideologijo, vendar vsi državni aparati delujejo z represijo in ideologijo. Aparata, ki bi bil zgolj represiven ali zgolj ideološki, ni.
2. (Represiven) aparat je neka organizirana celota, ki deluje pod okriljem politike razrednega boja, ta boj pa bijejo politični predstavniki vladajočih razredov, ki imajo v rokah državno oblast. Ideološki aparati države pa so raznoliki, »relativno avtonomni«, na njih pa se tudi prenaša oziroma izraža kapitalističen razredni boj.

3. Centralizirana in enotna organizacija zagotavlja enotnost (represivnega) aparata, ki ga vodijo predstavniki razredov na oblasti, aparat pa implementira politiko razrednega boja razredov na oblasti. Enotnost ideoloških aparatov pa zagotavlja vladajoča ideologija (prav tam, 75–76).

Cerkev⁸ je Althusser (2000, 76–78) videl, da je bila v srednjem veku tisti aparat države, ki je opravljala funkcijo več ideoloških aparatov hkrati. Pomembnejšo vlogo kot jo ima družina v kapitalističnem sistemu, pa jo je imela v srednjem veku. Poleg teh dve pa je obstajal še političen ideološki aparat, ki je vseboval parlament, politične stranke, t.i. »pedsindikalni« ideološki aparat države, hitro razvijanje založništva in informacijskih sredstev. Vse se je odvijalo v sodelovanju ali vsaj v povezavi s Cerkvijo, ki je bila vladajoči ideološki aparat države in je v sebi združevala ne samo religiozno funkcijo, ampak tudi šolske ter druge kulturne funkcije. Posledično pa je bil celoten ideološki boj od 16. do 18. stoletja namenjen antiklerikalnemu in antireligioznemu boju, ki ga je imel religiozni ideološki aparat države. Tudi francoska revolucija ni bila samo boj kapitalistično-trgovskega meščanstva proti državni oblasti fevdalne aristokracije, ampak je dosegla tudi napad na takratni največji ideološki aparat – Cerkev. S tem je Cerkev izgubila vladajoč status.

Tudi celotno 19. stoletje je potekalo v boju, v katerem je meščanstvo vzpostavljalo hegemonijo nad funkcijami in se oprlo na nov političen ideološki aparat države – šolo. Zgodovina šole priča o nenehnem vzpostavljanju in obnavljanju šolskega sistema. S tem ni krepila samo političnih pravic, ampak tudi ideološko hegemonijo, ki je nujna za reprodukcijo kapitalističnih reprodukcijskih razmerij (prav tam, 78).

Iz tega lahko izpeljemo tezo, da je šolski ideološki aparat tisti, ki je po hudih ideoloških bojih nadomestil Cerkev in prišel v zrelih kapitalističnih formacijah na vladajoč položaj in nadomestil Cerkev v njenih funkcijah. Dvojica šola-družina je nadomestila dvojico cerkev-družina (prav tam, 79–80).

Zakaj je torej šolski ideološki aparat prišel na vladajoč položaj in kako deluje?

1. Vsi ideološki aparati države producirajo isti rezultat: reprodukcijo produkcijskih razmerij.

⁸ Cerkev je v srednjem veku opravljala tudi šolsko in kulturno funkcijo, ki jo danes opravljajo druge institucije.

2. Ideološki aparati nas na vsakem koraku spremljajo in vsak k enotnemu rezultatu prispeva en del. Politični aparat poskrbi za podrejanje vsakega posameznika državni politični ideologiji; informacijski aparat dnevno »zasipa« državljanke z informacijami, ki vsebujejo tudi elemente nacionalizma, šovinizma, liberalizma; tukaj sta še kulturni aparat in religiozni aparat, ki pa sta prav tako pomembna za složno delovanje.
3. Vsi ti aparati ne bi funkcionirali, če jih ne bi obvladovala ideologija vladajočega razreda (kot smo že tolikokrat do zdaj povedali).
4. Eden izmed ideoloških aparatov pa ima le vodilno vlogo in to je šola. Vse se začne že v otroškem vrtcu, ko je otrok⁹ najbolj »ranljiv« in najbolj dovzeten za sprejemanje vplivov iz okolja. Vse »spretnosti«, ki se jih nauči so ali odete v vladajočo ideologijo ali pa tudi ne. V času najstništva nekateri posamezniki stopijo v »proizvodnjo«: delavci in mali kmetje. Drugi nadaljujejo šolanje in želijo več, vendar jih še vedno nekaj odpade, da zapolnijo delovna mesta nižjih in srednjih »kadrov«. Zadnji del pa se povzpne najvišje, do »intelektualcev kolektivnega delavca« ali pa do agentov eksploatacije, agentov represije in poklicnih ideologov (Althusser 2000, 80–81).

Vsi ti elementi prispevajo k temu, da se uveljavlja ideologija vladajočega razreda, saj so vsi v procesu opremljeni z ideologijo, primerno vlogi, ki jo bodo opravljali v razredni družbi. Pomembnost šole in njen vpliv sta predvsem v tem, da ne obstaja noben drug ideološki aparat, ki bi lahko za toliko let – pet do šest dni v tednu po osem ur na dan – prisilil vse otroke kapitalistične družbene formacije k obvezni udeležbi. To domnevno »učenje« oziroma priučevanje spretnosti, ki je ovito v množično vtepanje ideologije vladajočega razreda, v veliki meri reproducira produkcijska razmerja kapitalistične družbene formacije (prav tam, 82).

Vse te mehanizme prikriva ideologija o šoli. Šola naj bi bila brez ideologije, naj bi predstavljala nekaj nevtralnega. Učitelji naj bi otrokom pomagali do nevtralnega znanja, osvobojenega kakršnekoli ideologije, starši pa šoli zaradi tega dejstva zaupajo (prav tam, 82).

Šola je zato zelo daleč od tega, da bi bila nevtralna. Verjetno obstajajo redki, ki se zavedajo v kaj jih sili sistem, velika večina pa je tistih, ki verjamejo, da je šola »nevtralna« ustanova in nujno potrebna.

⁹ To je obdobje primarne socializacije o kateri bomo več spregovorili v nadaljevanju.

5 »PRAVA« INTERPRETACIJA ZGODENEGA V ŠOLSKI PRAKSI – PRIKAZ ANALIZE UČBENIKOV

Matija Zorn (1997) je v svojem prispevku Ideološke in vsebinske spremembe v učbenikih zgodovine, pokazal, da je šolski sistem ideološko obarvan, in v nadaljevanju bom poskušala pokazati, da pouk zgodovine pri oblikovanju zgodovinske zavesti igra pomembno vlogo in je zato velikokrat pod vplivom politike, ki diktira, kaj naj bi se v šoli poučevalo, oziroma kaj ustreza njeni ideološki usmerjenosti. Durkheim (2009, 17) pravi, da je cilj vzgoje v enem segmentu tudi, da pri otroku vzbudi in razvije določeno število fizičnih, intelektualnih in moralnih sanj, ki jih od njega zahteva politična družba.

Ideološka interpretacija nastaja na dva načina:

- s selekcijo histografskega materiala, ki nekaterim zgodovinskim dogodkom pripisuje neupravičeno večji pomen, druge pa popolnoma prezre¹⁰;
- ideologizacija zgodovine v šoli je tudi sama oblika sporočila v učbenikih (Rozman 1989, 1241).

Za prikaz ideološkega ozadja je Matija Zorn (1997) izbral učbenike iz štirih različnih obdobj naše preteklosti.

Druga polovica 19. Stoletja (Avstro-Ogrska)	Kraljevena Jugoslavija	Obdobje SFRJ	Obdobje po osamosvojitvi Slovenije
- Janez Jesenko: Obča zgodovina za nižje razrede srednjih šol (1871)	- Anton Melik – Janko Orožen: Zgodovina Jugoslovanov za nižje razrede srednjih šol (1982)	- Branko Božič – Tomaž Weber: Zgodovina za VI. Razred (1979)	- Olga Janša-Zorn – Darja Mihelič: Stari in srednji vek – zgodovina za 6. razred osnovne šole (1994)
- Anton Kaspret: Zgodovina	- Vasilj Popović: Zgodovina	- Vasilij Melik – Ferdo Gestrin:	- Maja Žvanut – Peter Vodopivec:

¹⁰ V vseh obdobjih večina učbenikov namenja več pozornosti politiki, kar gre na račun drugih sestavin družbenega razvoja, ki so v šolski zgodovini bistveno slabše zastopane.

srednjega veka za nižje razrede srednjih šol (1897)	starega veka za I. razred meščanskih šol (1934)	Zgodovina za VII. Razred (1973)	Vzpon meščanstva – zgodovina za 7. Razred osnovne šole (1995)
	- Vasilj Popović: Zgodovina srednjega veka (jugoslovanska in splošna) za III. razred realnih in klasičnih gornazij in realk (1932)	- Branko Božič – Tomaž Weber: Zgodovina za VIII. Razred (1978)	

Pomembno je tudi to, da je ideološka struktura učbenikov zgodovine izrazitejša na nižji stopnji, ko je tudi otrok primernejši oziroma dovtetnejši za sprejemanje ideoloških vsebin (Zorn 1997, 283). Tudi Rozmanova (1989, 1243) potrjuje in pravi »da so učbeniki, ki so predpisani za nižjo stopnjo, bolj podvrženi različnim ideološkim vplivom kot tisti za višjo stopnjo prav nižja stopnja šolanja oziroma današnja osnovna šola pa je tisti ideološki filter, ki idejno »pravilno« usmerja razvijajočo se osebnost pri oblikovanju družbene zavesti«.

Matija Zorn (1997) v učbenikih iz štirih obdobj najde različne koncepte:

1. Državo poseblja vladar in njegov teritorij (v Avsto-Ogrski);

Prvi koncept mistificira vladarja, predvsem njegov karakter, saj je zgodovina predvsem rezultat subjektivnih vzgibov posameznika. V ospredju je zgodovina avstrijskega teritorija in vladarjev, ne pa zgodovina posameznih narodov.

Če vzamemo za primer Kasparetov učbenik (1897): že iz kazala je razvidno, da je poudarek izključno na vladarjih, kot država pa izstopa Nemčija z nemškimi vladarji. Nekaj malega je namenjeno Angliji in Franciji, slovanski narodi pa so zastopani zelo na kratko, medtem ko Slovenci sploh niso omenjeni. Polovica knjige je namenjena zgodovini nemške države in njenih vladarjev, vendar so tudi nekatera druga poglavja povezana z nemškim teritorijem. Pomembno vlogo so zgodovinarji pripisovali samo vladarju pri širjenju teritorija in kako

samo vladar pooseblja državo. Izrek A. E. I. O. U.¹¹ pa jasno nakazuje, da bo Avstrija kot država živela večno oziroma da je Avstrija večna tvorba.

2. Državo pooseblja narod (troedini narod Srbov, Hrvatov in Slovencev v stari Jugoslaviji);

Komaj med vojnama pride do nacionalnega koncepta zgodovine, vendar se mistificira v prvi vrsti jugoslovanski narod. Primer iz tega obdobja je Popovičeva Zgodovina srednjega veka (1932), ki govori samo o enem jugoslovanskem narodu, kar je v skladu s tedanjo uradno politiko, in predvsem poudarja vlogo tega »naroda« pri obrambi pred Turki in pri obrambi evropske kulture; s tem naj bi si ta narod pridobil ugledno mesto v svetovni zgodovini. Terminologija o narodu Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki se deli v več narečij in skupin, je bila v skladu s tedanjo vidovdansko ustavo. Avtorja pa poudarjata tudi verske razlike med prebivalstvom Kraljevine SHS.

3. Državo pooseblja partija, narod pa pooseblja proletariat (v SFRJ);

V tretjem konceptu pa je legendarno predvsem obdobje NOB, ko se jugoslovanski narodi poistovetijo s proletariatom in vse, kar ni proletarsko, je a priori izdajalsko. Mistificira se tudi pomen oktobrske socialistične revolucije. Idealiziranje NOB in revolucije je nedvomno povezano s socialističnim sistemom, v katerem smo živeli 45 let, in je narekovalo mistificiranje tistih, ki so ga ustvarili.

4. Za obdobje samostojne Slovenije se zdi, da so učbeniki še najmanj ideološko obremenjeni, a to bo najbolje pokazal čas, saj se včasih niti ne zavedamo vpliva ideologije.

Z novimi učnimi načrti so bila postavljena drugačna izhodišča za pouk zgodovine. Prej je bil pouk zgodovine pretežno usmerjen v politično-vojaška dogajanja, ki razen redkih osnovnošolcev ni zanimalo. Sedaj pa so v novih učbenikih prevladujoče teme iz gospodarske in kulturne zgodovine, iz življenja ljudi in zgodovine znanstvenih dosežkov, večji poudarek pa je bil na slovenskem prostoru. Seveda pa čisto brez politično-vojaške zgodovine ne gre. Razlike so opazne tudi v periodizaciji in v različni terminologiji. Jesenkov učbenik pozna stari, srednji in novi vek ter novejši vek. Stari vek se pri njem začne z Abrahamom, vključuje pa tudi grško in rimsko zgodovino, ne pozna pa termina prazgodovina.

¹¹ Pomeni: Avstrija bo zadnja, ki bo propadla.

Starojugoslovanski Melik-Orožnov učbenik pozna naslednjo periodizacijo: prazgodovina, stari vek, srednji vek, novi vek.

V SFRJ se je uveljavila nova marksistična periodizacija, ki je zgodovino delila v naslednja obdobja: praskupnost (nekakšen prakomunizem), sužnjelastniški red, fevdalni red, kapitalistični red, socialistični red.

Današnji učbeniki se vračajo na klasično zahodnoevropsko periodizacijo in razlikujejo: prazgodovina, stari vek, srednji vek, novi vek, novejša zgodovina.

Vsi trije najnovejši učbeniki prinašajo nekatere novosti že v svoji zasnovi. Najprej naj omenim kratke izbrane tekste, ki so včasih odlomki iz virov, včasih iz literature in ki lahko služijo kot uvodna motivacija, primerni pa so tudi za samostojno branje, včasih pa zahtevajo tudi učiteljevo dopolnilno razlago in so neke vrste nadomestilo za zgodovinsko čitanko, kjer pa so bili teksti včasih preobsežni. Časovni traki olajšajo časovne predstave, barvni zemljevidi pa motivirajo učence, kot le samo tekst.

Učni proces se razlikuje od znanstvenega, že s svojo metodo. Znanstvenik odkriva nova spoznanja, učitelj pa učenca vodi do že odkritih znanstvenih resnic. Tako učitelj kot učenec se srečujeta z že danim in določenim, s t.i. didaktično vsebino, ki je za razliko od znanstvene že selekcionirana. Znanstven problem je v celoti osvetljen, je nekakšna totaliteta, didaktična zgodovina pa vsebuje primanjkljaj, ki ga šolska zgodovina negira in se pretvarja, kot da je celota. To pa je tudi osnovna značilnost, ki nakazuje k ideologizaciji: v vsakem obdobju, ko se pojavi nov učbenik, določi tudi nove kriterije in s tem selekcijo histografskega materiala, ki je predhodno znanstveno obdelan. Merilo, ki določa bolj ali manj ideološko obarvane učbenike pa je, da učbeniki tem bolj ideološko funkcionirajo čim bolj je njihova vsebina zreducirana. To pa pomeni, da selekcija histografije bistveno ne vpliva na ideološko obarvanost in učinke, ampak je bolj pomembno tisto, kar je z določenim namenom izpuščeno ali pa nima zveze z realnimi zgodovinskimi dejstvi, lahko pa vsebuje tudi iracionalne elemente (Rozman 1989, 1243).

Če povzamemo Ferroja, nam pravi, da je šolska zgodovina povsod po svetu kot neke vrste iz sodobnosti v preteklost poglobljeno zrcalo, ki po volji vsakokratne oblasti in ustrezno njenim predstavam zmanjšuje in povečuje, dodaja in izpušča, olepšuje in karikira pretekla dogajanja,

pri tem pa prikazuje le tisto, kar ustreza nataknenim ideološkim naočnikom (Vodopivec 1989, 1258).

K reprodukciji produkcijskih razmerij prispevajo vsi ideološki aparati, ne glede na to kakšni so. Da so ideološki aparati enotni pa zagotavlja vladajoča ideologija, ki je ideologija vladajočega razreda. V interesu vladajoče ideologije pa je, da se skozi ideološki aparat šole ohranja »prave« interpretacije zgodenega, s tem pa si vladajoča ideologija zagotavlja in krepi oblast.

6 SKLEP

Zgodovina je pomembna za človeštvo. Kljub temu da množstvo interpretacij zgodovine ustvarja marsikatero konflikte in da si, lahko bi rekli vsak narod po svoje razlaga svojo zgodovino, je zgodovina še vedno zelo pomembna in bo vedno težila po novih odgovorih. Za zgodovino so neko izhodišče interpretacije, ki se jim ni mogoče izogniti. Zaradi množstva interpretacija pa tudi ni možno, da bi lahko nek končni niz zgodovinskih podatkov interpretirali na en sam način. Marsikateri zgodovinarji mislijo, da je njihova interpretacija »objektivna« in popolnoma ustreza dejstvom. Nihče nam torej ne more predstaviti dejstev, ki so se dejansko zgodila. Vsak posameznik se s poukom zgodovine sreča v osnovni šoli, zgodovina pa pri oblikovanju zgodovinske zavesti igra pomembno vlogo. Šola naj bi bila tista institucija, ki bi morala otroku posredovati »objektivno« znanje, tudi zgodovino.

Ko je otrok v procesu šolanja se poleg primarne socializacije začne tudi politična socializacija, ki samo nadzidava in dozidava »temelje«, ki jih primarna socializacija vzpostavila. Politična socializacija se lahko pri posamezniku oblikuje v popolnoma »nepolitičnih« okoliščinah v vseh fazah socializacijskega procesa, predvsem pa v primarni socializaciji, med katere tudi zagotovo štejemo šolo. Vlogo v političnem učenju imajo predvsem politični socializatorji. Šolski aparat pa dane uči takšno zgodovino, ki je za državo oziroma predstavnike oblasti ideološko prečiščena. Informacije so poleg selekcije histografskega materiala še dodatno »obdelane«. Tudi vloga učiteljev je zelo pomembna, posebej na nižjih stopnjah šolanja, saj je nekakšen vzor učencem, in pa tudi prva »politična avtoriteta«.

Zgodovina šole priča o nenehnem vzpostavljanju in obnavljanju šolskega sistema. S tem ni krepila samo političnih pravic, ampak tudi ideološko hegemonijo, ki je nujna za reprodukcijo kapitalističnih reprodukcijskih razmerij

Šolski sistem je z nastopom kapitalizma dobil prvenstveni namen usposobiti vsakogar za »neko delo«, torej olajšati vstop v produkcijski sistem. Šolski sistem je torej pod vplivom vladajoče ideologije, ki je ideologija vladajočega razreda, država pa skozi ideološki aparat šole ohranja »prave« interpretacije zgodenega, s tem pa si vladajoča ideologija zagotavlja in krepi oblast. Te interpretacije niso nič drugega kot svetovni nazori. Ti svetovni nazori pa so v

veliki meri imaginarni, razen če ne živimo, kot da je ena izmed teh ideologij resnica (Bod, Dolžnost, Pravica itd.).

Ljudje živijo svojo ideologijo kot predmet svojega sveta, preko ideologije pa doživljajo svoj svet, vendar se ne zavedajo da gre za ideologijo.

Pomembnost šole in njen vpliv sta predvsem v tem, da ne obstaja noben drug ideološki aparat, ki bi lahko za toliko let – pet do šest dni v tednu po osem ur na dan – prisilil vse otroke kapitalistične družbene formacije k obvezni udeležbi.

Vse te mehanizme prikriva ideologija o šoli. Šola naj bi bila brez ideologije, naj bi predstavljala nekaj nevtralnega.

V uvodu diplomskega dela sem pojasnila, da bom na koncu v zadnjem poglavju prikazala analizo »prave« interpretacije zgodenega v šolski praksi, na primeru učbenikov zgodovine. Lahko potrdim, da je vsaka interpretacija odvisna od vladajoče ideologije, ki je na oblasti. Vsako obdobje izbere tisto »pravo« po kateri deluje celoten sistem.

7 LITERATURA

- Althusser, Louis. 1980. *Ideologija in estetski učinek*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- --- 2000. *Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba /* cf.
- Bergant, Milica. 1989. Mladina v krizi identitete. *Nova revija* 8 (89–90): 1232–1239.
- Berger, Peter in Thomas Luckmann. 1988. *Družbena konstrukcija realnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Durkheim, Emile. 2009. *Vzgoja in sociologija*. Ljubljana: Krt.
- Južnič, Stane. 1989. *Politična kultura*. Maribor: Obzorja.
- Kodelja, Zdenko. 1995. *Laična šola pro et contra*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Pečar, Janez. 1991. *Neformalno nadzorstvo*. Radovljica: Didakta.
- Popper, Karl. 1992. Ali ima zgodovina sploh kakšen pomen? V *Zbornik sodobni liberalizem*, ur. Rudi Rizman, 125–146. Ljubljana: Krt.
- Rozman, Tatjana. 1989. Ideološke vsebine šolske zgodovine na Slovenskem. *Nova revija* 8 (89–90): 1240–1257.
- Simonič, Tone. 2004. Pasti poučevanja. V *Kakšna bo šola prihodnosti?*, ur. Dušan Macura in Jana Babšek, 143–201. Radovljica: Didakta.
- Ule, Mirjana. 1988. *Mladina in ideologija*. Ljubljana: Delavska enotnost.

- Vodopivec, Peter. 1989. Zakaj in kako otrokom pripovedujemo zgodovino? *Nova revije* 8 (89–90): 1258–1265.
- Zorn, Matija. 1997. Ideološke in vsebinske spremembe v učbenikih zgodovine V *Sodobna pedagogika* 48 (5–6): 234–270.